

HALK HİKÂYELERİNDE ÇATIŞMA VE ÇATIŞMA ÇÖZME BİÇİMLERİ

CONFLICT AND CONFLICT RESOLUTION STYLES IN FOLK STORIES

Rabia Gökcen KAYABAŞI*

ÖZ: Kültür; bir milleti örf, âdet, inanış ve davranışları ile diğer toplumlardan farklı kılan unsurdur. Türk kültürünün önemli taşıyıcı unsurlarından olan anlatı türleri geçmişten bugüne toplumların ihtiyaçlarını karşılamıştır. Zamanla eğitim ve öğretimde de yararlanan bu türler, çocuklarda kültürel aktarımı sağlamada önemli bir araç olarak görülmüştür. Halk hikâyesi de bu kültürel aktarımı toplumun diliyle anlatan türlerden sadece biridir. Bu çalışma ile halk hikâyelerindeki kahramanların yaşadıkları çatışma ve bu çatışmaları çözme biçimlerinin olay örgüsü ve kahramanlar üzerinde etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, Ali Berat Alptekin'in halk hikâyelerinin kaynağı ile ilgili yapmış olduğu sınıflandırmadaki başlıkların her birinden seçilen birer hikâye olmak üzere toplam dört halk hikâyesi ile sınırlandırılmıştır. Bunlar: Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Yusuf ile Züleyha ve Lâtif Şah'tır. Seçilen halk hikâyelerinde Cüceloğlu'nun çatışma sınıflandırması ve Johnson'un çatışma çözme biçimleri kavramı, kuramsal olarak psikanaliz çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada doküman analizinden yararlanılmıştır. Kahramanların yaşadığı çatışmaların ve bu çatışmaları çözme biçimlerinin olay örgüsünün akışını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer anlatı türleri üzerinde de yapılacak bu tarz çalışmaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk hikâyeleri, çatışma, çatışma çözme becerisi, anlatı türleri.

ABSTRACT: Culture; It is the element that makes a nation different from other societies with its customs, traditions, beliefs and behaviors. Narrative genres, which are important carrier elements of Turkish culture, have met the needs of societies from past to present. These genres, which have been used in education and training over time, have been seen as an important tool in ensuring cultural transfer in children. Folk tale is just one of the genres that express this cultural transfer through the language of the society. This study aims to determine the effects of the conflicts experienced by the heroes in folk tales and the ways they resolve these conflicts on the plot and heroes. The study is limited to a total of four folk tales, one selected from each of the headings in Ali Berat Alptekin's classification regarding the source of folk tales. These are: Kerem and Aslı, Âşık Garip, Yusuf and Züleyha and Lâtif Şah. In the selected folk tales, Cüceloğlu's conflict classification and Johnson's concept of conflict resolution styles were discussed theoretically within the framework of psychoanalysis. Additionally, document analysis was used in the study. It has been concluded that the conflicts experienced by the heroes and the way they resolve these conflicts affect the flow of the plot. It is thought that such studies on other narrative types will contribute to the field.

Keywords: Folk tales, conflict, conflict resolution skills, narrative genres.

* Doç. Dr.-Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Türkçe Eğitimi/Aksaray-rabiagokcen@hotmail.com (Orcid: 0000-0002-6147-7916)

Giriş

Bir toplumun geçmişi, geleceğini belirlemede her zaman önemli rol oynar. Mazi, üstünden yıllar geçse de geleceği aydınlatan fener gibidir. Işıyla bugünü aydınlatmaya devam eder. İnsanoğlu bir toplumun parçası olmaya başladığı günden beri sürekli değişim ve gelişim göstermiştir. Bu gelişim insanların ihtiyaçlarını da şekillendirmiştir. Bu ihtiyaçların belirlenmesinde kullanılan teorilerden biri Maslow'un ihtiyaçlar teorisidir. Maslow (1943)'un ihtiyaçlar teorisine göre ilk basamak fizyolojik ihtiyaçlardır.

Fizyolojik ihtiyaçlar; yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçları kapsar. Bu ihtiyaçlar insanoğlunun özellikle yaşamını devam ettirmede ilk sırada yer almaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar teorisinin bir diğer basamağı güvenlik ihtiyacıdır. Güvenlik ihtiyacı; insanları dış uyaranlara karşı tehlikelerden koruyarak içsel olarak rahatlatan bir ihtiyaçtır. Bir üst basamakta ise ait olma ve sevgi ihtiyacı yer alır. Toplumlara sosyal açıdan etkileyen bu basamak; insanoğlunun var olduğu günden bu yana bir gruba, aileye, topluma ait olma içgüdüsünü barındırır. Çünkü insan, içinde bulunduğu toplum ve aileden sevgi görmek ister. Yaratılış olarak da insanoğlunun hamurunda sevgi vardır. Sevgi, saygı, başarı, takdir edilme gibi duygulara da bu basamakta yer verilir. Maslow'un ihtiyaçlar teorisinin en üst basamağı ise kendini gerçekleştirmedir. Kendini gerçekleştirme bu ihtiyaçların bütünü ve üst seviyesidir. Maslow'un ihtiyaçlar teorisinden yola çıkarak bakıldığında insanoğlu temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra sosyal anlamda ait olmak ister. Bu aidiyet onu yaşamın içinde tutar (Maslow, 1943: 370-396).

Toplumlar zamanla temel ihtiyaçları dışında farklı ihtiyaçlara yönelmiş; ihtiyaçları belirlemede coğrafi konum, iklim, ekonomi ve inançlar etkili olmuştur. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak da sözlü kültür doğmuştur. Kültürel öğelerin aktarımını sağlayan sözlü anlatım türleri, dil-kültür ilişkisinin bir kanıtı niteliğindedir. Değişim sadece yaşamsal ihtiyaçlarda değil sözlü anlatım türlerinde de kendisini göstermiştir. Toplumlar sözlü kültür sayesinde mit, masal, menkıbe, destan, efsane ve halk hikâyesi gibi birçok türün devamlılığını sağlamıştır.

Halk hikâyeleri, sözlü gelenek yoluyla millî kültür aktarımını sağlayan edebî türlerden biridir (Kayabaşı ve Bursa, 2023: 1564). "Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatımlardır." (Alptekin, 2002: 7). Diğer anonim edebiyat mahsullerinde olduğu gibi halk hikâyeleri, günümüzde de Türklerin yaşadığı bazı bölgelerde canlılığını devam ettiren, belirli bir anlatım geleneği içinde dünden bugüne aktarılan sözlü edebiyatın önemli verimlerinden (Yakıcı, 2009: 101). Şekil özellikleri bakımından olayların anlatıldığı kısımlar nesir, duygu ve coşku katan kısımlar ise nazım olarak verilmiştir. Halk hikâyelerinin tasnifini ilk olarak Ignacz Kunos yapmıştır. Pertev Naili Boratav

ise halk hikâyelerini konularına göre; “Kahramanlık hikâyeleri, aşk hikâyeleri ve bu kategorilere tamamıyla girmeyen hikâyeler” şeklinde üç başlık altında sıralamıştır (Boratav, 1988: 35-36). Böyle bir tasnifin yapılmasında öncelikle hikâyelerin muhtevaları etkili olmuştur. İçerisinde olağanüstülükleri barındıran halk hikâyeleri, gerçekte yaşanabilecek veya yaşanmış olay dizgileridir. Halk hikâyelerinin kaynağı ile ilgili sınıflandırma yapan bir diğer isim ise Ali Berat Alptekin'dir. Yapmış olduğu sınıflandırmada halk hikâyelerinin kaynağını dört başlıkta ele alır:

“1- Türk kaynağından gelen halk hikâyeleri: Koroğlu, Âşık Garip vb.

2- Arap, Fars ve Hint kaynaklarından gelen halk hikâyeleri: Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha vb.

3-Masal-efsane kaynaklı halk hikâyeleri: Kirmanşah, Tapdığ, Latif Şah, Şah İsmail, Yaralı Mahmut vb.

4- Âşıkların hayatından kaynaklanan halk hikâyeleri: Kerem ile Aslı, Tufarganlı Âşık Abbas ve Gülgez Peri, Gurbanî ve Peri, Ercişli Emrah ile Selvi Han, Sümmani ile Gülperi, Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan, Karaca Oğlan ile Benli Eşe, Karaca Oğlan ile Elif vb.” (Alptekin, 2002: 42).

Halk hikâyelerinin sınıflandırmalarında yer alan en temel unsur ise kahramanlardır. Kahramanlar genellikle olağanüstü özelliklere sahip olmakla birlikte onların dünyaya gelişlerinde de bir olağanüstülük hâkimdir. Hikâyelerin devamı da bu olağanüstülükler göre şekillenmektedir. “Kahramanlar umumiyetle tek olup, olağanüstü bir şekilde dünyaya gelmişlerdir. Bu kahramanları hem saray çevresinde hem de halk arasında görmek mümkündür.” (Şimşek, 1987: 3). Örneğin:

“Tiflis hükümdarı Hurşut Şah'ın çocuğu olmamıştır. Tebaasından bazıları bir sünnet merasimi için izin istemeye geldiği zaman Hurşut Şah, çocuğu olmadığı için çok üzülür. Üzüntüsünü gidermek isteyen Hurşut Şah, veziri ile beraber bir su kenarına gider. Bir akarsu başında oturan vezir ve padişahın yanına bir derviş gelir. Derviş, uyulursa çocuklarının olacağını padişaha söyler. Daha sonra da kaybolur. Padişah dervişin tavsiyesine uyar ve günü tamam olunca bir oğlu dünyaya gelir. Bu güçlü, kuvvetli bir çocuktur. Dört yaşına gelen çocuğun kuvvetinden bütün Tiflis halkı korkar.” (Sakaoğlu vd., 1997: 28).

Kirmanşah hikâyesinden alınan bu bölümde de görüldüğü üzere çocuk dört yaşına geldiğinde yaş düzeyinin çok üstünde bir güç kazanmış, bu durum ise Tiflis halkını çocuktan korkar hâle getirmiştir. Bir çocuğun dört yaşında bu kadar güçlü olması hikâyedeki kahramanın olağanüstü özelliklerinden biridir. Halk hikâyelerinin önemli unsurlarından bir diğeri ise şahıs kadrosunun merkezinde kahramanın yer almasıdır. “Olayları yaşayan, eyleyen hikâye varlığı, ister beşerî/insani olsun ister hayalî sembolik olsun olaylar asli kahraman çevresinde teşekkül eder ve gelişir.” (Çetin, 2020: 142). Bu çerçeveden bakıldığında da halk hikâyelerinde kahramanların olaylar içindeki devinimi olay örgüsünü durağan olmaktan

kurtarır. Kahramanların çevresiyle ilişkisi metnin sürükleyiciliğini olumlu anlamda etkiler.

Her toplumun doğuşu ve gelişmesinin temelinde yatan toplumsal ilişkileri somutlaştıran iletişim, bu özelliğiyle insana özgü toplumsal yaşamın öncelikli ve vazgeçilmez ögesidir (Güvenç, 2022: 70). Bu ilişkinin geçmişe açılan pencerelerinden halk hikâyesi, toplumların iletişim biçimlerinin görülmesine olanak sağlar. Toplumsal ilişkilerin olduğu her yerde çatışmaların da varlığı söz konusu olmaya devam etmektedir. “Çatışma, bireylerin karşılıklı olarak birbirlerinin gereksinimlerine karışmak ya da karşı çıkmak durumunda veya değerleri uyuşmadığı zaman kişiler arasında baş gösteren uyuşmazlık, zıtlasma, kavga ve sürtüşmeleri ifade etmektedir.” (Yavuzer, 1997: 49). Toplumsal hayatta yaşanan bu tarz sözlü çatışmalar ile yazılı eserlerde de karşılaşmaktadır. “Yazınsal yapıtlarda çatışma, metni başlatan, onu sürekli olarak harekete geçiren ve okuma etkinliği boyunca da sürükleyen önemli bir ögedir.” (Aslan, 2006: 197). Çatışma kavramıyla ilişkisi olan bir diğer unsur merak ögesidir. Merak ögesini destekleyen öğelerin başında çatışmalar gelmektedir. Kahramanların yaşadıkları olaylarda iki seçenek arasında kalması çatışmayı oluşturan önemli bir unsurdur. Çatışma ile metindeki olayın sürükleyiciliği artar, okuyucunun zihninde belirsizlikler yaratılır ve bu belirsizlik okuma eyleminin devamlılığını sağlar.

“İnsanoğlu; karmaşık bir yaratık olarak aynı anda birçok güdünün etkisi altında bulunur. Bazen; güdüler birbiriyle çelişkiye düşerler. Güdülerin çelişmesi bazı çatışmaları da beraberinde getirir. Hayatın birçok alanında yer olan bu çatışmalar bireyin karar almasında büyük rol oynar. Psikologlar, bireyin kendi içinde yaşadığı, nasıl davranması gerektiğini tam olarak kestiremediği durumları açıklamaya çalışan çatışma türünü, üçe ayırmaktadır. Bunlar: yaklaşma-yaklaşma çatışması, yaklaşma-kaçınma çatışması ve kaçınma-kaçınma çatışmasıdır.” (Cüceloğlu, 2000: 281- 282).

Cüceloğlu (2000)'na göre; bireyler istediği iki durumdan birini seçmek zorunda kalırsa “Yaklaşma-yaklaşma” çatışması yaşar. Bir çocuğun hem müzik dinlemek hem de ders çalışmak istemesini yaklaşma-yaklaşma çatışmasına örnek göstermek mümkündür. “Yaklaşma-kaçınma” çatışma türü bireyin bir durum karşısında hem istenen hem de istenmeyen bir özelliğe sahip olmasından dolayı seçme zorunluluğu içinde kalması durumunda görülür. Denize girmek isteyen bir çocuğun boğulmaktan korkması ve denize girip girmeme seçeneklerinden birini seçmek zorunda olması durumudur. “Kaçınma-kaçınma çatışması” nda ise birey istemediği iki durum arasında kalıp birini seçme zorunluluğun yaşar. Örneğin; Ali'nin okula gitmek istememesi üzerine babasının onu sanayiye verme seçeneği sunması, Ali'nin iki seçeneği de istemediği hâlde seçim yapmak zorunda olma durumunu doğurur. Bu durumu da kaçınma-kaçınma çatışmasıyla ilişkilendirmek mümkündür.

Çatışma türlerine bakıldığında daha çok psikolojik dürtülerin etkisiyle gerçekleştiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında psikanalitik kuram, söz konusu çatışma türlerinin edebî açıdan incelenmesine olanak sağlar. Halk hikâyelerindeki kahramanların çevreleriyle yaşadığı çatışmalar ve bu çatışmaları çözme becerilerini psikanalitik kuramla bağdaştırmak mümkündür. “Psikanalitik halk bilimi kuramı; düşler, mitler, efsaneler ve masallar gibi halk bilimi ürünlerini inceleyen ve toplumda, bireyde bulunan bazı aksaklıkları ve bastırılmış dürtüleri halk bilimi ürünleri yardımı ile açığa çıkarmaya çalışan bir kuramdır.” (Yayla, 2019: 58). Halk bilimi alanında kullanılan bu kuramın öncüsü Sigmund Freud’dur. Freud’u takip edenler halk geleneklerinin, inançlarının, ayinlerinin, oyunlarının ve hikâyelerinin gizli anlamlarını ortaya çıkarmak için araştırmalar yapmaya devam etmektedir (Çobanoğlu, 2008: 154). “Ruh çözümlemesi anlamına gelen psikanaliz, insanların ruhsal problemlerini tedavi etmeyi amaçlayan bir yöntem olarak kabul görse de; sanat, edebiyat, sosyoloji ve dil gibi insanı ve toplumu konu alan diğer alanlarda da önem kazanmıştır.” (Özen, 2020: 10). Psikanaliz ve edebiyat için insan merkezdedir. “Temelde insanı ele alan bu iki sahanın yürüttükleri faaliyetle bir çeşit bilinçaltı temizliği yaptığını söylemek mümkündür. Psikanaliz ruhta düğümlenmiş sorunları çözerek nevrozları giderir. Edebiyat da hemen hemen aynı tesiri icra eder.” (Turna, 2020: 11). Psikanalizin amaçlarından biri de “psikanalizden faydalanılarak edebi eserlerdeki kahramanların ruh hâllerindeki normal ve anormal unsurların tespiti sağlanabilir. Kurgunun gerçeğe olan uyumsuzluğu, çelişkisi, tutarsızlığı varsa giderilebilir.” (Emre, 2006: 325). Ayrıca kahramanların ruh hâllerinden hareketle çıkarımların yapılması sağlanır. Böyle bir yöntemin kullanılması edebî açıdan açığın kapanmasına da destek olacaktır. Edebiyatta olaylar ve davranışlar nedensellik ilkesine göre hareket eder. Bu anlamda “psikanalizin temel amacı insan davranışlarının temelinde yatan bilinçdışı unsurları bularak onun nedenlerini bilimsel verilerle ortaya koymaktır.” (Emre, 2006: 158). Yaşamın doğal bir parçası olan çatışma kavramı iletişim ögesinin olduğu her alanda dikkat çekmektedir. Çatışma kavramı kadar dikkat çeken bir diğer kavram ise çatışma çözme biçimleridir. İnsanların yaşadığı çatışmalar kadar çatışmaları çözme biçimleri de psikanaliz bağlamında incelenmesi gereken bir kavramdır. “Johnson ve Johnson (1991), kişiler arası çatışmalar karşısında insanların beş farklı çözüm stratejisinden birini izlediğini belirtmiştir. Bunlar ‘geri çekilme’, ‘yatıştırma’, ‘uzlaşma’, ‘güç kullanma’, ‘yüzleşme’ olarak adlandırılmaktadır.” (Gündoğdu, 2009: 27-28). Johnson, çatışma çözme biçimlerini beşe ayırmış ve bu kavramlara hayvan isimleri vermiştir:

“1- Kaplumbağa (Geri Çekilme): Sorunları ortaya çıkarıp çözme yerine, çatışmadan kaçma, çatışma yapan kişilerden uzak durma tercihidir. Çatışmaları çözmenin gereksiz ve imkânsız olduğunu düşünüp çaresizlik duygusu yaşarlar.

2- Oyuncak Ayı (Yatıştırma): Bu yöntemi benimseyenler için amaçlarından çok ilişkileri önemlidir. Kendi isteklerini

önemli görmezler, onlar için önemli olan diğer insanlardır. Her zaman başkalarının isteklerini ve gereksinimlerini karşılama çabasındadırlar.

3- Köpek Balığı (Güç Kullanma): Hep kazanma, güçlü olma ve isteklerini kabul ettirme çabası vardır. Kendi amaçları, ilişkiden çok daha önemlidir. Çatışmalarda kendi çözümlerini dayatırlar, karşılarındaki kişiyi zorlar ve şiddet kullanırlar.

4- Tilki (Uzlaşma): Amaçlar kadar ilişkilerin de orta derece önemli olduğu türdür. Çatışma çözme süreci boyunca uzlaşmaya çalışılır. Her iki tarafın da amaçlarından taviz vererek orta bir yol üzerinde uzlaşarak kazanacağı bir çözüm yolu ararlar.

5- Baykuş (Yüzleşebilme): Her iki tarafın da gereksinimlerine önem verirler ve bu gereksinimleri karşılayabilmenin yollarını birlikte ararlar. Çatışma bu yaklaşımdakilere göre ilişkileri geliştiren bir araçtır.” (Öğülmüş, 2004, akt. Gündoğdu, 2009: 28).

Çatışma çözme biçimlerinde amaç ve ilişki, çatışmanın türünü belirlemektedir. Çatışma çözme biçimlerinin çatışma kavramına başvuru eden edebî eserlerde incelenmesi yeni bakış açıları da beraberinde getirecektir. Halk hikâyeleri, karakterlerin davranışlarını anlamlandırmada incelenmesi gereken önemli halk edebiyatı anlatı türlerinden biridir. Farklı olay ve durumları içinde barındıran bu hikâyelerin merkezinde kahramanlar yer alır.

Çalışmada halk hikâyelerindeki kahramanların yaşadıkları çatışmalar ve çatışmaları çözme biçimlerinin olay örgüsü ve kahramanlar üzerinde etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Psikanalitik kuram ışığında seçilen halk hikâyelerinin incelenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tercih edilmiştir. Kahramanların yaşamış oldukları çatışma ve çatışma çözme becerileri Cüceloğlu'nun çatışma sınıflandırması, Johnson'ın çatışma çözme biçimleri bağlamında incelenmiştir. Çalışma, Ali Berat Alptekin'in halk hikâyelerinin kaynağı ile ilgili yapmış olduğu sınıflandırmadaki başlıkların her birinden seçilen birer hikâye olmak üzere toplam dört halk hikâyesi ile sınırlandırılmıştır. Halk hikâyelerinin tümünün bu çalışma özelinde değerlendirilmesi mümkün olmadığı için her bir kaynağı örneklendirebilmek adına Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Yusuf ile Züleyha ve Lâtif Şah hikâyeleri seçilmiştir. Seçili hikâyelerin metinleri taranmış, çatışma unsurlarının karşılaştığı bölümler üslup birlikteliği açısından tek bir kaynak üzerinden verilmiştir.

1. Kerem ile Aslı

Kerem ile Aslı hikâyesi, Alptekin'in sınıflandırmasında, âşıkların hayatından kaynaklanan halk hikâyeleri grubundadır. Kerem ile Aslı hikâyesi, Kerem adlı saz şairinin hayatı etrafında XVII. asırda şekillenmiştir (Elçin, 2010: 95). “Hem dini hem de sosyal bir çatışmayı güçlü bir aşk

etrafında işleyen bu hikâye 'Ermeni problemi' gibi güncel bir konunun tarihi köklerinden bahsetmektedir." (Duymaz, 2001: 29). Kerem ile Aslı hikâyesinin bir çatışma etrafında şekilleniyor olması dikkat çekicidir. Kavuşamayan iki kahramanı konu alan bu halk hikâyesinde, çatışma ve çatışma çözme biçimlerinin birçok örneğini görmek mümkündür. Kahramanların içinde olduğu çatışmalar ve çatışmalar karşısındaki tepkileri metnin psikanaliz bağlamında incelenmesine imkân tanımaktadır. Bu bağlamda Kerem ile Aslı metnindeki çatışma ve çatışma çözme biçimleri şunlardır:

"Bu olaydan sonra evlerine dönen Şah ve Keşiş, elmayı hanımlarıyla beraber yer. Bu iki arkadaşı; birinin oğlu, birinin de kızı olursa birbirlerine vereceklerine dair sözleşirler. Vakti gelince Şahın bir oğlu, Keşiş'in de bir kızı dünyaya gelir. Oğlana Ahmet Mirza; kıza ise Kara Sultan adı verilir. Bu andan itibaren din farklılığı Keşiş'i kara kara düşündürmeye başlar. Çünkü Şah Müslüman, kendisi ise Hristiyan'dır." (Alptekin, 2002: 225).

Keşiş'in, kızını Şah'a vermek istemesi ama din farklılığını sorun etmesi, Keşiş'in yaklaşma- kaçınma çatışması yaşadığını göstermektedir. Keşiş'in sorunları ortaya çıkarıp çözmek yerine çatışmadan kaçma ve çatışma konusunda çaresizlik yaşaması ise "Kaplumbağa (Geri Çekilmeye)" çatışma çözme biçimini kullandığını göstermektedir.

"Sevgilisinin kaçtığını duyan Kerem, yanık türküler söyler, ağlayıp sızlanır. İsfahan Şahı, oğluna çok daha güzel kızlar bulabileceğini, bu sevdadan vazgeçmesini söylerse de onu ikna edemez." (Alptekin, 2002: 226).

Metnin bu bölümünde Kerem'in babasının teklifi kaçma-kaçınma çatışmasına bir örnektir. Kerem'e çok daha güzel kızlar bulmak istemesi, bu sevdadan vazgeçirmeye çalışması Kerem'i istenmeyen iki durum arasında bırakacaktır. İstenmeyen iki durum arasında kalınması kaçma-kaçınma çatışmasının varlığına örnek oluşturur. Şah'ın oğlunu vazgeçirmeye çalışması, kendi çözümünü dayatması ise "Köpek Balığı" çatışma çözme biçimine örnektir. Kerem ile Aslı hikâyesinin bir diğer bölümünde:

"Keşiş, kızına bir sihirli elbise diktirir ve ona: 'Elbisenin düğmelerini gerdekte sen açmayacaksın. Kerem açacak. Yoksa babalık hakkımı helal etmem.' der. Aslı buna razı olur." (Alptekin, 2002: 226).

Keşiş'in böyle bir şart koşması Aslı için, yaklaşma- kaçınma çatışması örneğidir. Aslı hem istenen hem istenmeyen iki durum arasında kalmıştır. Sevdiğine kavuşmak istemesi istenen bir durumken babasına verdiği sözü tutmak durumunda kalması yaklaşma-kaçınma çatışmasına neden olmuştur. Aslı karakterinin kendi isteğini önemli görmeyip babasının isteğini kabul etmesi, Oyuncak Ayı (Yatıştırma) çatışma çözme biçimini seçtiğini gösterir. Keşiş'in kızına sunduğu şart ve kendi çözümünü dayatması ise Köpek Balığı (Güç Kullanma) çatışma çözme biçimini örneklendirir.

2. Âşık Garip

Âşık Garip Hikâyesi; Alptekin'in sınıflandırmasında, Türk kaynağından gelen halk hikâyeleri grubundadır. Alptekin'e göre bu hikâye, Türkiye, Balkanlar, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Doğu Türkistan'da yazılı ve sözlü kaynaklarda bilinmektedir (2002: 214). Geniş bir coğrafyaya yayılan bu hikâye insanlar arasında yüzyıllar boyunca yaşamıştır. Âşık Garip, badeli âşıklar arasında sevdiğine kavuşan tek kişidir, bir sembol hâline gelmiş ve insanlar arasında kutsiyet kazanmıştır (Türkmen, 2018: 127).

Aşk konulu bu halk hikâyesi ayrıca millî unsurlar da içermektedir. Bu anlamda Âşık Garip Hikâyesi'nde yaşanan olaylar incelendiğinde çatışma ve çatışma çözme biçimlerine rastlandığı görülmüştür. Bunlar:

“Uykusunda pir elinden bade içen Resul, Tiflisli Hoca Sinan'ın kızı Şah Senem'e âşık olur ve saz çalmayı öğrenir. Sevdiğine kavuşmakta kararlı olan Resul, annesini ve kız kardeşini de yanına alarak kış mevsiminde ve Tiflis'e doğru yola koyulur.” (Alptekin, 2002: 215).

Âşık Garip Hikâyesi'nde, Resul karakterinin sevdiğine kavuşmakta kararlı olması yaklaşma-kaçınma çatışması yaşadığını göstermektedir. Resul'un sevdiğine kavuşmak istemesi; çok istediği bir durumken, kış mevsiminde yola çıkıyor olması istemediği bir durumdur. Resul karakteri bu çatışmayı çözmek için “Köpek Balığı” çatışma çözme biçimini kullanmıştır. Resul'un sevdiğine kavuşmak için annesi ve kız kardeşini kış mevsiminde yola düşürmesi, kendi çözümü için her şeyi göze aldığını gösterir.

“Hoca kızı vermeye razı olur, ancak karşılığında başlık olarak kırk kese akçe ister. Garip de, bu parayı kazanmak için gurbete çıkmaya karar verir.” (Alptekin, 2002: 215).

Âşık Garip, Senem'e kavuşmak için onu istemiş, Senem'in babası ise kızını verme karşılığında başlık istemiştir. Bu durum Âşık Garip açısından yaklaşma-kaçınma çatışması yaratmıştır. Âşık Garip, sevdiğine kavuşmak istemekte fakat kavuşması için başlık ödemesi gerekmektedir. Başlık parası için gurbete çıkmak zorunda kalması, sevdiğinden uzaklaşması Âşık Garip'in istemediği bir durumdur. Çatışma için Âşık Garip'in, amacından vazgeçerek gurbete gitmek istemesi ise “Tilki” çatışma çözme biçimini kullandığını gösterir.

“Bu suretle annesiyle helalleşen Garip, nişanlısı Senem ile de görüşerek ondan kendisini yedi yıl beklemesini ister. Senem de Garip'ten kendisinden daha güzel kızların bulunduğu İstanbul'a gitmemesini isteyerek onu bekleyeceğine dair söz verir.” (Alptekin, 2002: 216).

Senem'in sevdiğine kavuşmak için istemediği iki durum vardır. Bunlar; Garip karakterinin gurbete ve İstanbul'a gitmesidir. Bu durum Senem karakterinde kaçma-kaçınma çatışması yaratmıştır. Sevdiğine kavuşmak isteyen Senem, Garip'in gurbete gitmesine razı gelmiştir. Bu durum onda

çatışma çözüme biçimlerinden “Tilki” çatışma çözüme biçiminin olduğunu göstermekte ve bu çözümü kendi isteğiyle vazgeçerek gerçekleştirmektedir.

3. Yusuf ile Züleyha

Yusuf ile Züleyha hikâyesi, Alptekin'in sınıflandırmasında Arap, Fars ve Hint kaynaklarından gelen halk hikâyeleri grubunda yer almıştır. Klasik Türk edebiyatında adı geçen anlatı türlerinden biri Yusuf ile Züleyha'dır. Hem yazılı hem sözlü kaynaklarda Yusuf ile Züleyha hikâyesinin kaynağı Kur'an-ı Kerim olarak belirtilmektedir (Alptekin, 2002: 268). Kur'an-ı Kerim'de 111. ayetle anlatılır ve “ahsenü'l-kısa” yani en güzel kıssa diye nitelendirilir (Çetin, 2000: 113). Mesnevi nazım şekliyle ele alınmış bu eser nazım-nesir karışımı olarak anlatılmıştır. Eserde Yusuf kahramanının çevresiyle yaşadığı olaylar çatışma ve çatışma çözüme kavramına birçok örnek oluşturmaktadır. Örneğin:

“Hain kardeşler beraber ava çıktıklarında Yusuf'u öldürme plânlarına rağmen kıyamayıp onu bir kuyuya atarlar ve gömleğini de kana bulayıp babalarına getirirler.” (Alptekin, 2002: 268).

Yusuf'u öldürmek isteyip plan yapan kardeşleri, ona kıyamamıştır. Bu durum kardeşlerin yaklaşma-kaçınma çatışması yaşadıklarını göstermektedir. Amaçlarından taviz veren kardeşlerin orta bir yol bulmaları “Tilki” çatışma çözüme biçimini örneklendirmektedir:

“Sarayda bu işler olurken Mısır Sultanı bir rüyâ görür. Sultan rüyâsını müneccimlere yordurtmak isterse de çevrenin tavsiyesi üzerine Yusuf'a yordurtur.” (Alptekin, 2002: 168).

Mısır Sultanı'nın rüyâsını müneccimlere yorumlatmak isterken çevre tavsiyesi ile Yusuf'a yorumlatması yaklaşma-kaçınma çatışması örneğidir. Mısır Sultanı hem istediği hem de istemediği iki durumdan birini seçmiştir. Kendi isteğini önemli görmeyen Mısır Sultanı “Oyuncak Ayı” çatışma çözüme biçimini kullanmıştır. Bu çatışma çözüme biçiminde kişinin kendi istekleri değil çevrenin isteklerini gerçekleştirmesi önemlidir.

4. Lâtif Şah Hikâyesi

Lâtif Şah Hikâyesi, Alptekin'in sınıflandırmasında masal-efsane kaynaklı halk hikâyeleri grubunda yer almıştır. “Aşk hikâyelerinin bir kısmı gerçek olmakla beraber, bir kısmı da bir âşık tarafından tasnif edilmiş muhayyel bir hikâyedir. Lâtif Şah hikâyesi de böyle bir hikâyedir ve Çıldırılı Âşık Şenlik (1850-1913) tarafından tasnif edilmiştir.” (Kaya, 2003: 3) Hikâyenin Türkiye, Azerbaycan ve diğer Türk topluluklarında birden çok anlatması mevcuttur (akt. Alptekin, 2002: 177). Lâtif Şah hikâyesinde geçen çatışma ve çatışma çözüme biçimleri şunlardır:

“Aradan zaman geçer, padişah ile vezirin birer çocukları olur. Ancak dervişin tavsiyesine uyulduğu için çocuklara ad konmaz. Çevrenin baskısına dayanamayan padişah çocuğa ad

koymak isterken, elma veren ihtiyar gelir.” (Alptekin, 2002: 177).

Padişah ile vezirin çocukları olduktan sonra ad koymak istemeleri ama dervişe verdikleri sözden dolayı bundan vazgeçmiş olmaları yaklaşma-kaçınma çatışmasının bir örneğidir. Hem istenen hem de istenmeyen bir durum vardır. Bu durum aynı zamanda “Oyuncak Ayı” çatışma çözme biçiminin olduğunu da kanıtlamaktır. Padişah ve vezir kendi isteklerini görmezden gelmiş, çevrenin baskısı altında kalmıştır.

“Olanlar karşısında çaresiz kalan Hint Padişahı, kızını vermeye razı olur.” (Alptekin, 2002: 177).

Hint Padişahı olayların çözülmesini istemektedir, fakat bunu yaptırtmak için kızını vermek zorunda kalmıştır. Bu durum Hint Padişahının yaklaşma-kaçınma çatışması yaşadığını göstermektedir. Kızını vermek istememekte ama olayların çözümlenmesini istemektedir. Her ne kadar kızını vermek istemese de padişah, amaçlarını ön planda tutmaktadır. Bu durum “Köpek Balığı” çatışma çözme biçiminin kullanıldığını da göstermektedir.

Sonuç

İnsanoğlunun ihtiyaçları her dönemde farklı şekillerde kendini göstermiştir. Toplumun ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılama çabaları kültürel unsurları oluşturmuştur. Bu unsurların aktarımını sağlamada anlatı türleri önemli bir araç olmuştur. Anlatı türlerinden halk hikâyeleri, toplum içinden gelen ve o toplumun kültürel aktarımını halka özgü bir dille sağlayan bir türdür. Kültür aktarımında önemli bir işleve sahip olan halk hikâyeleri üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda psikolojinin önemli ve güncel konularından biri olan “çatışma ve çatışma çözme becerileri” üzerine incelemeler mevcut değildir. Çoğu ihtiyacın şekillenmesinde önemli bir rolü olan “psikoloji” kavramının önemi her geçen gün artmaktadır. Bu durum çalışmalarda psikanaliz açısından incelemelerin yapılmasını zorunlu bir hâle getirmektedir. Çalışmada Alptekin'in halk hikâyelerinin kaynağı sınıflandırmasından seçilen metinlerde çatışma ve çatışma çözme becerileri incelenmiştir. İnceleme yapılan metinlerde Cüceloğlu'nun çatışma sınıflandırmasında yer alan, “yaklaşma-yaklaşma, yaklaşma-kaçınma ve kaçınma-kaçınma” çatışmalarının tüm örneklerine rastlanmıştır. Johnson'un çatışma çözme biçimlerinden de “kaplumbağa, köpekbalığı, oyuncak ayı, tilki” çatışma çözme biçimi ile karşılaştırılırken, baykuş çatışma çözme biçimi ise görülmüştür.

Halk hikâyelerinde olay örgüsünü etkileyen en önemli unsur kahramanlardır. Kahramanların yaşadıkları çatışma ve çatışmalara karşı davranışları olaylar örgüsünün devamlılığını etkilemektedir. Kerem ile Aslı, Aşık Garip, Yusuf ile Züleyha ve Lâtif Şah hikâyelerinde yaşanan çatışmalar, yeni olayların yaşanmasını ve olay örgüsünün uzamasını etkileyen bir kavramdır. Seçilen halk hikâyelerinde kahramanların yaşadıkları çatışmalar ve çatışmaları çözme biçimleri, olay örgüsünün anlamlandırılmasında ve

çözümlemesinde kahramanların ruhsal durumlarıyla ilgili ipuçları vermektedir. Halkın içinden çıkan bu anlatıların kültür aktarımı açısından önemi düşünüldüğünde çalışmanın, yer verilen metinlerle sınırlı kalmaması gerçeği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kültür aktarımı ve metin analizi açısından önemli bulguların yer aldığı bu çalışma, çatışma kavramına yeni bir bakış açısı kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, A. B. (2002) *Halk hikâyelerinin motif yapısı*. Ankara: Akçağ.
- Aslan, C. (2006). Türk çocuk yazınında çocuk- yetişkin çatışmasının yer aldığı kimi yapıtların incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(2), 193-216.
- Boratav, P. N. (1988). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. İstanbul: Adam.
- Cüceloğlu, D. (2000). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çetin, İ. (2020). *Türk halk hikâyeciliği*. Ankara: Nobel.
- Çetin, N. (2000). Yeni Türk şairinin “Yusuf ile Züleyha hikâyesi” duyarlılığı. *Türkoloji Dergisi*, 13(1), 109-143.
- Çobanoğlu, Ö. (2008). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ.
- Duymaz, A. (2001). *Kerem ile Aslı hikâyesi üzerinde mukayeseli bir araştırma*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Elçin, Ş. (2010). *Kerem ile Aslı hikâyesi*. Ankara: Akçağ.
- Emre, İ. (2006). *Edebiyat ve psikoloji*. Ankara: Anı.
- Gündoğdu, R. (2009). *Yaratıcı drama temelli çatışma çözme programının ergenlerde öfke, saldırganlık ve çatışma çözme becerisine etkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Güvenç, A. Ö. (2022). Halk hikâyelerinin işlevleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 73, 57-83.
- Kaya, D. (2003). Lâtif Şah hikâyesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, 3, 177-278.
- Kayabaşı, R. G. ve Bursa, V. (2023). Realist halk hikâyelerinde ötekiler: Azınlıklar ve gayrimüslimler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16(44), 1563-1583.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396.
- Özen, Ö. (2020). Psikanaliz ve edebiyat: İki terapötik yoldaş. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 9-16.
- Sakaoğlu, S. vd. (1997). *Meddah Behçet Mahir'in bütün hikâyeleri-I*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Şimşek, E. (1987). *Arzu ile Kamber hikâyesi üzerinde mukayeseli bir araştırma*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Turna, M. (2020). Edebiyat ve psikanaliz üzerine. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4(1), 1-17.
- Türkmen, F. (2018). *Âşık Garip hikâyesi*. Ankara: Akçağ.
- Yakıcı, A. (2009). *Ozan dili çevik olur*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Yavuzer, H. (1997). *Çocuk eğitimi el kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yayla, E. (2019). Nardaniye Hanım masalı'nı psikanalitik halk bilimi kuramı çerçevesinde inceleme denemesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 57-66.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.